

PORTRÉ

AGATHA CHRISTIE ÉS AZ ANALÓGIA – PÉTER KATALIN

A történész Péter Katalin az MTA Történettudományi Intézetének tudományos tanácsadója, az érdeklődő számára könnyen megismerhető: fogja az általa írt műveket és elolvassa, alkalmasint még hallgathatta előadásait is, például az ELTÉ-n, a CEU-n, a Miskolci Egyetemen. Péter Katalinról már jóval kevesebb tudható, bizonyosan akarátával egyezően. Tág tere marad így a kérdezők képzeletének, akik a személyéhez néhány rövid, de intenzív miskolci találkozás alapján Agatha Christie műveiből találtak analógiát. Az őt körülvevő világról határozott véleménnyel rendelkező, ősz hajjú, egyenes tartású lady, kastélyában kandallóval, kártyaasztallal, metszett kristály poharakkal, könyvtárszobával, titkokkal.

Kiket tart Ön a XX. század kiemelkedő jelentőségű magyarországi történészeinek?

— Hosszú listát tudnék összeállítani kiváló magyar történészek neveiből. Ugyanilyen hosszút lehetne persze nem olyan kiváló emberek neveiből is összehozni, de most nem róluk beszélünk. Egyik első nemzetközi szakmai tapasztalatomat éppen a kiemelkedő magyar történészekről szereztem. 1970-ben, az akkori történész világkongresszuson történt. Mindenkit láthattam, illetve hallottam, aki akkor a történészek világában számított, és azt állapítottam meg, hogy a magyarok mindenki felveszik a versenyt. Állításom ellenőrizhető: a kongresszus után a Századokban részletesen leírtam.

A sok kiváló között is lehetnek a dolgok természeténél fogva még kiválóbbak. Őket alighanem akkor ismeri fel az ember, ha témájuk közelebb áll hozzá. Így ismertem én fel Szabó István kiválóságát inkább utólag, mint akkor, amikor a Kossuth Lajos Tudományegyetemen tanított. Mint egyetemi hallgató azt becsültem benne, hogy könnyeden, érdekes élményként kezeli a történészkedést. Mint történész, Szabó István világos érvelésének iskolateremtő erejét ismertem fel. A Történettudományi Intézetben, ahol egész életemben dolgoztam, sok kiváló kolléga között Benda Kálmán szellemi nyíltságát és Szücs Jenő mindentudását csodáltam legjobban. Életem nagy ajándéka, hogy ezzel a két emberrel, főleg Benda Kálmánnal sokat beszélgethettem. Mellettük – saját élményeim alapján – az irodalomtörténész Klaniczay Tibort tenném meg tiszteletbeli kiváló nagy történésznek. Végül ide kívánczik a néprajzos képzettségű Veress Éva, aki hallatlanul nagy tájékozottsággal tudott a nemzetközi tudományos-

ság színvonalán mozogni. Családrekonstrukciós kutatásokat akkor folytatott eredményesen, amikor az Annales iskola képviselői még csak a módszer felvázolásánál tartottak.

Ez az összefüggés eszembe juttatja a magyar történetírás nemzetközi beágyazottságának problémáját. Magyarul természetesen nem jutunk el sehova. Kevés az olyan tudós, mint például Peter Burke, aki a népi kultúráról írt monográfiájához magyar munkákat lefordítottatott magának, vagy Philip Benedict, aki a kálvinizmusról értekezve tette ugyanezt. Tőle tudom, hogy külön segédert szerződtetett magyar szövegek értelmezéséhez. Ha viszont nem kell külön segítség, hanem valamilyen érthető nyelven jelenünk meg, helyünkön vagyunk. Angolul kiadott magyar könyveket éppen úgy ismertetnek a legjobb folyóiratokban, mint akármilyen más tudományosság műveit, és – ha értenek – ránk éppen úgy hivatkoznak, mint akárki másra. Külföldön is besorolhatunk a kiváló vagy a gyengébb történészek közé.

Évtizedekkel ezelőtt a Rádió Olvastam valahol...¹, utóbb könyvben megjelent sorozatában Köprülü Mehmed 1658. évi erdélyi hadjáratának valós okával is megismertette a hallgatóságot. Pár éve egy éjjeli TV-műsorban beszélt Luther kalapácsa és a wittenbergi vártemplom szervesen egységéről. Az ismeretközlés e sorába a nemrég megjelent A reformáció: kényszer vagy választás? is beleillik. Kötelessége tehát a történésznek mindenki által érthetően írni, hogy „abból a község épüljön”?

¹ Olvastam valahol... Történészek a Rádió ismeretterjesztő műsoraiban. Szerk. Benda Kálmán, Kerekes István, Bp., RTV – Minerva, 1981

— Szerintem nincs értelme három kollégának írni. Tudományosnak szánt szövegeimet is igyekszem úgy megfogalmazni, hogy a kívülálló érdeklődését felkeltsék. Ugyanakkor nem gondolom, hogy az ilyen attitűd felvétele kötelesség volna. Inkább egyéni beállítottság dolga. Mert a „község” a tudomány szempontjából nagyon változó fogalom. A laikusokat értjük rajta, de valamilyen közelítéssel mindenki laikus. Én például történelemből a Magyarországon létező legmagasabb tudományos fokozatot szereztem meg, de mikroökonómiából kevesebbet értek, mint első éves közgazdász unokám, matematikából pedig kevesebbet, mint a kisebbik, gimnazista unokám. És elektronikus adatkezelésből mind a ketten messze leghagynak, holott én is kezelek adatokat számítógépen.

Tévedés azt gondolni, hogy a történettudományi munkáknál a befogadást csak a fogalmazás teszi lehetővé, vagy az gátolja. Semmi sincs magában. A történeti ismeretek bonyolult összetételű kultúra részei, és mindenki a kultúrában elfoglalt helyétől függően értelmezi őket.

Két éve a Korall számára felelevenítette történész-szé válását². Elmesélte, a principium Makkai Sándor egy középkori tárgyú regénye volt. Utóbb aztán az Ördögszekér világa erősebbnek bizonyult, mint a Sárga viharé, vagy, ahogy megfogalmazta: kíváncsi lett a Szűcs Jenő által ábrázolt középkor folytatására. Ön, aki „az 1510-es évektől az 1680-as évekig ismeri nagyjából a történelmet”, ma mivel lelkesítené egy kamaszt, akár egyetemistát arra, hogy a XVI–XVII. századdal foglalkozzék?

— Nem szívesen lelkesítenék senkit arra, hogy akár a 16-17. századdal, akár a történelem bármilyen más korszakával foglalkozzék. A mi munkánkat, mint egyébként minden kutatással járó tevékenységet, csak annak érdemes felvennie, akiben természeténél fogva nagy az intellektuális kíváncsiság. Ha az megvan, és nem vágyik külső sikerekre, de tud néhány nyelvet, ám foglalkozzék történelemmel. A kora újkor azért kellemes terep, mert még áttekinthető. Nagy szorgalommal mind a forrásai, mind a szereplői gyakorlatilag teljes körűen megismerhetők.

Az általánosról a különösrre váltva: milyen kötelessége van a kora újkorral foglalkozó magyarországi történésznek, ha javítani akar a mai Magyarország önismeretén?

— Talán azt kell elmondania, hogy egy nagyon nehéz korszakot túléltünk, mert a kora újkor a történelem legnehezebb korszakai közé tartozik, és helyálltunk. Nem voltak nemzetközi ösztöndíjpályázatok, de sok fiatal elment gyalog, szekéren, útközben koldulva Magyarországról nyugati egyetemekre. Majd hazajöttek. Erdélyről vannak – Szabó Miklós kutatásai alapján – pontos adatok. Ezek szerint a 16-17. századi egyetemjáróknak mindössze két százaléka maradt külföldön. Vagy a parasztok: nem kaptak minden nagy fagy vagy árvíz után kártérítést, sem az állam, sem nemzetközi szerveződések nem támogatták őket, mégis megálltak. Politikusok azt szokták mondani, hogy az önálló kezdeményezést a kapitalizmus teremti meg. Az én kutatói tapasztalataim szerint a 16-17. század emberei a körülmények kényszerével önállóan, saját erejükből hatékonyabban birkóztak meg, mint mai utódaik sok segítséggel. Jobban ismerték a természetet.

Tovább szűkítve a kört, Magyarország kora újkor történetének kutatásában miket tart Ön jelenleg a legfontosabb feladatoknak?

— A legfontosabb feladat ma szerintem az, hogy a nagy narratívák, a törvényszerű folyamatok tanulmányozása helyett az akkor és ott élt emberre fordítsuk a figyelmünket. Ez természetesen minden korszakra, nem csak a kora újkorra áll. Sőt, a mindennél fontosabb feladat talán éppen az, hogy felül emelkedjünk a korszakolás kényszerén. Marc Bloch mindenesetre, a történetírás egyik legnagyobb mestere, azt mondta, a periodizáció nem része a történetnek, csak a történész kényelmét szolgálja. Szerintem igaza van. A múlt teljessége nem bontható periódusokra.

Mennyire felkészült ehhez a szakma, illeszkedik-e a korszerű európai irányzatokhoz a hazai kutatás?

— A szakma felkészültsége nagyon egyenetlen. Vannak történészek, akik úgy írnak, ahogyan száz évvel ezelőtt is lehetett történetet írni, mások munkájába belenéz az ember, és azonnal érzékeli, hogy az utóbbi néhány évben írták. Én abszolút értéket egyiknek sem tulajdonítanék. Lényegesnek ebből a szempontból a választás lehetőségét tartom. Ma nincsenek kényszerek, kötelező elméletek vagy nézetek. Aki akar, lehet pozitivistá, aki akar posztmodern. Az olvasó pedig eldöntheti, mit

² A teljes szöveg megtalálható a Korall 21–22. (2005 november) számában a 266–269. oldalon, valamint az interneten is (http://epa.oszk.hu/00400/00414/00015/pdf/t_17peter.pdf).

fogad be, illetve mit vet el. Manapság, amikor minden relativizálódott, nehéz is lenne másként csinálni. Ugyanez a helyzet az Európának nevezett térség történéseinél is. Vannak, akik abban a tudatban írnak, hogy az egész világ a „mi” utunkon jár; egyszer majd minden „Európa” lesz. Mások a sokféleséget, minden történeti pillanat saját értékét látják és láttatják. A korszerűvel a tudományban az én tapasztalataim szerint nagyon kell vigyázni. Megtörténhet, hogy mire valaki utoléri, csak hült helyét találja, mert paradigma-váltás következett be.

Milyen történésképzést tart ideálisnak Magyarországon?

— A történésképzésről éppen most, amikor az úgynevezett bolognai rendszer bevezetése folyik, elég nehéz nyilatkozni. Ideális szerintem az lenne, ha a történelem szakos hallgatók – a felvételi rendszer megfelelő átalakításával – a legjobbak közül kerülnének ki. Mivel pedig az ideálisról, nem a reálisról beszélünk, azt mondom, tudjanak a felvettek latinul, tudjanak a szomszédos népek nyelvén, és ismerjenek néhány világnyelvet. Az egyetemi képzés folyamán küldjék el őket külföldi egyetemekre, hogy tapasztalatból ismerjék meg más kultúrák működését. Szokjanak hozzá ahhoz, hogy a magyarországi történelmet nem egyedinek, hanem az általános egyik megjelenési formájának tekintsék.

Végezetül a bevezető sorokhoz térünk vissza: a nem történész Péter Katalin milyen műveket vesz a leggyakrabban a kezébe könyvtárszobájában? Agatha Christie, Szabó Magda? Továbbá: bridzs, tarokk esetleg rómi? Ha kandallója mellé ül kedvenc foteljébe, kései szüretelésű tokaji hárslevelű öblös borospohárban, francia konyak metszett kristályban, vagy ázsiai teakülönlegesség porceláncsészében, netán egyszerűen egy bögre forró kávé?

— Erre a kérdéshalmazra sorban válaszolok, illetve reagálok. Egy: nincs külön könyvtárszobám. Az elejére utalóan: kastélyom sincs. Kettő: olvastam már mind a két említett szerzőtől, de egyiket sem kedvelem különösebben. Három: csak kanasztázní tudok. Négy: nincs kandallóm. Olvasás közben rendszerint nem iszom. Ha már, kisméretű üvegpohárban erős fekete. A bögre kávénak még a gondolata is elborzaszt.

Kiemelem viszont Agatha Christie-t. Egyik kedvenc szerzőm ugyanis, Carlo Ginzburg, akinek 'A sajt és a kukacok' című könyvét mindenki

ismeri, a történész munkáját a detektívéhez hasonlította. Nem ennyire egyszerűen tette ugyan, de szerintem ideillik. Azt írta, hogy a múltat éppen úgy egymástól távol álló jelekből és tényekből kell összeilleszteni, ahogyan Freud az ember pszichés folyamatait, Morelli a művészeti alkotásokat, Sherlock Holmes pedig a bűntényeket rekonstruálta. Ginzburgra hivatkozva mondom: remélem, a Gesta szerkesztőinek nem véletlenül jutott eszébe rólam Agatha Christie. Szeretném, ha a múltat analógiás módszerrel, minden nyomot figyelembe véve és olyan eredményesen tudnám újjáépíteni, ahogyan ő a legkülönbözőbb bűntényeket rekonstruálta.

*Horváth Zita – Nagy Gábor
Miskolci Egyetem, Középkori és Kora Újkori
Magyar Történelem Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros*